

Op 26 april 2012 werd te Valthe het boek *De Opgejaagden*. Herinneringen van een joodse onderduiker in het Valtherbos van Ab van Dien (†) met historische achtergrond van Johan Withaar door Plaatselijk Belang Valthe gepresenteerd. Johan Withaar overhandigt op deze foto het eerste exemplaar aan één van de belangrijkste helpers van de onderduikers: Aaltjo (Jo) Oldenburger (Beilen).

Het boek heeft een lange voorgeschiedenis. Deel 1 van het boek van Ab van Dien is na de Tweede Wereldoorlog in De Zwerver gepubliceerd. Vervolgens zijn de herinneringen ge-complementeerd en in boekvorm uitgegeven. Deze zesde en volledig herziene druk heeft een nieuwe dimensie gekregen. Het boek is uitgebreid met historische gegevens, verzameld door Johan Withaar, waardoor elke persoon en gebeurtenis in een historisch perspectief wordt geplaatst. (foto: Jan de Vries)

Voorplaat: Bij het onderduikershol staan in de jaren vijftig van de vorige eeuw de kinderen van boswachter Blokhuis. (Collectie: Johan Withaar)

Op een deel van de kaart van Drenthe van 1634 van C. Pijnacker staan afgebeeld bij Weerdinge: 'Landweg in Drenthe' van A.M. Gorter (1866-1933); bij Roswinkel: 'De kerk bij Roswinkel' van J. van Ravenswaay (1789-1869); bij Emmen: 'Kerk te Emmen' van J. Reijnders (1823-1889); bij Schoonebeek: 'Boerenerf in Pad- en Vlieghuis bij Oud-Schoonebeek', tekening van H.W. Jansen (1855-1908).

Kroniek

Tijdschrift Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe

- juni 2012
- jaargang 21 - nummer 44
- losse nummers € 5,50

Het authentieke 'aole' kerkhof in Barger-Compascuum
Zuster Bloemink, een reactie
De radiocentralehouder - deel 2
Herinneringen aan Weerdingermond - deel 2
Liederen van kanaalarbeiders

Redactie

P. Albers, Sterrenkamp 12, 7811 HB Emmen, 0591-610836
 M.A. Bulte, Agaatdreef 30, 7827 AE Emmen, 0591-630030
 P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen, 0591-633942
 M. Nicolai, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188
 Gelieve kopij te zenden aan:
 p/a P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen: p.a.naber@home.nl

Lid worden van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe?
 Het lidmaatschap bedraagt € 18,00 en voor huisgenoten € 5,00 extra.
 Geef uw naam, adres, postcode en woonplaats en telefoonnummer per post of per e-mail op bij: H. Mencke, secretaris, Huizingbrinkweg 18, 7812 BK Emmen, 0591-641316, hgmencke@home.nl.

ISSN-nummer Kroniek: 1878-7894

Inhoudsopgave

Piet Naber	Redactioneel	1
Artikelen		
Gerard Steenhuis	Het authentieke 'aole' kerkhof in Barger-Compascuum	2
Lourens Bosma († Zeist 1970) bewerkt door		
Piet Naber	Herinneringen aan Weerdingermond - deel 2	18
Diny Leveling-Kortstee	Liederen van kanaalarbeiders	23
Rubrieken		
	Oude beroepen	
Marcel Bulte	De radiocentralehouder - deel 2	8
Reactie		
Marietje Bloemink	Zuster Bloemink, aanvullingen en correcties	7

Website: Website-adres van Historisch Emmen: www.historisch-emmen.nl

Productie & opmaak:
 Uitgeverij Drenthe, Beilen - www.uitgeverijdrenthe.nl
 Druk: Scholma, Bedum

Activiteiten

Maandag 24 september 2012: Lezing in De Marke, aanvang 20.00 uur.
 Op deze avond houdt Bernhard Hanskamp uit Nijlande bij Rolde een lezing over het proces rond ruimtelijke ontwikkelingen in Drenthe. Dit voorjaar verscheen zijn boek *Bewogen Ruimte* (Koninklijke Van Gorcum). In dit boek beschrijft hij op indringende wijze de (hoofd)personen op de achtergrond. Hij ziet het boek als een kleurrijk eerbetoon aan hen die Drenthe tussen 1940-1970 op de kaart hebben gezet. Speciaal voor ons gaat provinciaal planoloog Hanskamp dieper op de ruilverkavelingen rond Emmen en de recente herinrichting van de Emmer Veenkoloniën en Schoonebeek in. Het belooft een interessante avond te worden.

Historische Cafés

Samen met de Openbare Bibliotheek Emmen beginnen in september weer met onze Historische Cafés. We adviseren u goed op de aankondigingen in de weekbladen te letten.

Het bestuur van de HV Zuidoost-Drenthe wenst u allen een fijne vakantieperiode.

Voor meer informatie over lezingen en andere activiteiten zie www.historisch-emmen.nl en de lokale huis-aan-huisbladen in de gemeente Emmen.

Bestuur & lidmaatschap

Lidmaatschap

Het lidmaatschap bedraagt € 18,00 en voor huisgenoten € 5,00 extra. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij het lidmaatschap voor 1 december van het lopende verenigingsjaar schriftelijk wordt opgezegd bij de secretaris. Leden ontvangen vier keer per jaar de Kroniek en ze hebben gratis toegang bij de door de vereniging belegde bijeenkomsten. In verband met kostenbeheersing verwachten we van de leden dat zij hun contributie voor of in de eerste twee maanden van het nieuwe verenigingsjaar onder vermelding van het contributiejaar overmaken op rekeningnummer 10.44.68.815 van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe. Bij ruim 400 leden wordt de contributie in de maand februari van het lopende verenigingsjaar per incasso van hun rekening afgeschreven. Bij onze vereniging is een verenigingsjaar gelijk aan het kalenderjaar.

Bankrelatie

Rekeningnummer 1044.68.815, Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen.

Bestuur

P.M. Kraan, voorzitter, De Hietbrink 46, 7824 XT Emmen, 0591-622306, P.Kraan@emmen.nl
 H. Mencke, secretaris, Huizingbrinkweg 18, 7812 BK Emmen, 0591-641316, hgmencke@home.nl

H. Jeurink, penningmeester, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen, 0591-626728, henk.jeurink@wanadoo.nl

A.F. Dekker, Laan van de Marel 501, 7823 BM Emmen, 0591-625893, a.f.dekker@home.nl

M. Nicolai, public relations, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188

H.J. Joling, De Klepel 458, 7811 KR Emmen, 0591-658384

G.M. Leveling-Kortstee, Meerstraat 18, 7815 XG Emmen, 0591-647466

Redactioneel

Deze Kroniek bevat een aantal vervolgverhalen op artikelen in de vorige Kroniek; Allereerst vervolgt Marcel Bulte zijn artikel over de radiocentralehouder. Op het eerste deel kwam een reactie binnen van mevrouw Ina Buitendijk-Postma. Haar vader was één van de radiocentralehouders en zij kon daarover het één en ander vertellen. Het is verwerkt in het artikel. Evenzo een reactie van Theo Hermans uit Erica (zie noot 20 bij het artikel).

Vorige keer zijn we begonnen met 'Herinneringen aan Weerdingermund', gedeelten uit een boek geschreven door Lourens Bosma († Zeist 1970). Daarin beschrijft hij de herinneringen aan zijn jeugdijaren in Nieuw-Weerdinge tot 1914. Vooral het gezin, met name zijn ouders, de leefomstandigheden en het werk van zijn vader en de andere gezinsleden in het veen, maar ook de kerk en de stichting van de school met de bijbel spelen een grote rol in het boek. In deel 2 gaat het vooral over de veenarbeid en een staking in het begin van de vorige eeuw.

Op het artikel over zuster Bloemink in de vorige Kroniek kregen we een reactie van haar kleindochter. Die wees ons op enkele onjuistheden in het artikel en zij heeft daar een kort stukje over geschreven.

Gerard Steenhuis levert een bijdrage getiteld: 'Het authentieke 'aole' kerkhof in Barger-Compascuum', ook wel het 'bovenveenkerkhof' genoemd. Op 23 juni dit jaar wordt dit kerkhof heropend. De graven zijn gerestaureerd en een parkje is nu de verbinding tussen het nieuwe en het oude kerkhof dat weer voor iedereen toegankelijk is.

Een bijzondere bijdrage ontving de redactie van het bestuurslid, G.M. Leveling-Korstee. Het betreft twee soortgelijke 'Kanaalarbeidersliederen', één van Nieuw-Schoonebeek en één van Hebelmeer. De liederen zijn afkomstig uit twee verschillende bronnen, maar lijken opvallend veel op elkaar.

U weet het: heeft u zelf een bijdrage voor de Kroniek of een idee daarvoor, maar denkt u: 'Ik kan er geen verhaal van schrijven,' neem dan toch gerust contact op met de redactie.

Veel leesplezier.

Het authentieke 'aole' kerkhof in Barger-Compasuum

Op 23 juni 2012 vindt de heropening van het 'aole' kerkhof van Barger-Compasuum plaats. De benaming kerkhof is feitelijk onjuist. De kerk, die bij dit hof hoort is allang afgebroken. Een andere kerk is aan het kanaal gebouwd. Toch heet deze dodenakker het 'aole' kerkhof of 'bovenveenkerkhof'. Vanaf het nieuwe kerkhof, op dalgrond, is een verbinding gemaakt en het er tussenin liggend gebied ingericht als park. Vanaf dat moment is dit authentieke hoogveenkerkhof, dat zo verbonden is met de geschiedenis van de streek en zijn bewoners, weer voor iedereen toegankelijk.

Het hoogveenkerkhof in Barger-compasuum, kort na de Tweede Wereldoorlog (foto: Gerard Steenhuis)

Geschiedenis vanaf de middeleeuwen
Het gebied ten oosten van Emmen behoort eeuwenlang tot het Bourtanger Moeras. Dit moeras strekt zich uit van de Drentse Hondsrug in het westen tot de zandboorden van de oevers van de rivier de Ems (Duitsland) in het oosten en van de Grafschaft Bentheim in het zuiden tot het Ems-Dollard-gebied in het noorden. Centraal in dit moeras ligt het gebied Barger-Compasuum, dat vóór 1890 de naam 'Compasuum' draagt. Het is moerasgebied, water en land tegelijk, maar te nat om op te leven en bij plekken te weinig diep om te bevaren. Op oude kaarten staat 'zomers passabel'. Vogels, eenden en kievieten hebben het in beslag genomen.
De streek is eigendom van de boeren van de zanddorpen Noord- en Zuidbarge. Zij hebben het gezamenlijk als markegebied in bezit. Hier graven zij hun huisbrandturf, winnen hout voor de bouw van huizen en schuren en steken heideplaggen om de schapenstal van een bodem te voorzien. In de zomer bezoekt de scheper met zijn schaapskudde de hogere en drogere gebieden rond het riviertje de Runde en het Zwarte Meer en laat er zijn beesten grazen.

Ook de boeren van de Duitse zanddorpen Nieder- en Oberlangen, Haren, Wesuwe en Versen maken tijdens de zomermaanden gebruik van de streek. Vanuit het oosten laten zij hun kudde schapen hier grazen. Het grensgebied is uitgestrekt, dunbevolkt en er is plaats voor iedereen, eeuwenlang.

Overbevolking in het Emsland

In de zeventiende en achttiende eeuw is er vanuit het oosten beweging. Het Duitse land raakt overbevolkt. Veel gezinnen emigreren naar Amerika. De bisschop van Munster laat bewoning toe aan de Duitse randen van het Bourtanger Moeras. In de loop der jaren zijn dammen en dijken afgebroken en geslecht. Het moeras laat zijn water los, de bodem is toegankelijk en maakt bewoning mogelijk.

Zo ontstaan vanaf 1788 de nederzettingen Rütenbrock, Lindloh, Zwartenberg, Hebelmeer en Twist. Hier vestigen zich boeren, die in het voorjaar het bovenveen afbranden en boekweit verbouwen. Het land laat hooguit zes tot acht jaren deze brandcultuur toe, dan is het 'opgebrand' en moet de boer op zoek naar nieuw land. Het Nederlandse deel van het Bourtanger moeras kent nog maagdelijke veengebieden en al kort na 1800 huren boekweitboeren uit het Duitse grensgebied veengebieden van de markegenoten van Noord- en Zuidbarge (Dijck, 1969).

De bevolking in de Duitse grensdorpen blijft groeien. Inmiddels behoort het tot het koninkrijk Hannover. In 1866 wint de Duitse staat Pruisen onder leiding van Bismarck de slag bij Langensalza en wordt Hannover deel van Pruisen. Jongens moeten voortaan drie jaar in militaire dienst. In 1870 is Pruisen in oorlog met Frankrijk. Mannen uit het naburige Emsland weigeren dienst en vluchten de grens over. Velen zijn al bekend in het gebied rond het Zwarte Meer en de hieruit ontspringende rivier de Runde. Vanaf ongeveer 1860 vestigen de eerste Duitse 'pioniers' zich op de hogere en drogere boorden van de Runde.

Compasuum bevolkt
Het Compasuum wordt bevolkt. Het meren-

deel is boekweitboer, Duits, katholiek en woont in een plaggenhut. Op dat moment bieden de boeren van Noord- en Zuidbarge hun markegebied te koop aan. De nieuwe eigenaren zijn vier vermogende Drentse ondernemers, die uiteindelijk het veen willen afgraven en als turf verkopen. Tegelijkertijd is het verbod op het bouwen van woningen met een 'stookplaats' opgeheven (Bok, 2011 en Visscher, 1940).

Ook wordt de Nederlandse grensstreek, direct grenzend aan Duitsland, vanaf 1875 bewoond. Bij de verkoop van het 'Compasuum' doen Duitse boeren een beroep op hun, al uit de middeleeuwen stammende, weiderechten. De Nederlandse Staat erkent hun rechten en de nieuwe eigenaren moeten een deel van hun gebied afstaan aan de Hannoveranen. Vele gezinnen uit Hebelmeer, Zwartenberg en andere Duitse dorpen vestigen zich in dit Nederlands gebied 'Achter de Breede Sloot', pal aan de grens. Compasuum wordt bewoond. Aan de Schoolweg, het pad dat van Zwartemeer naar Emmer-Compasuum loopt over de oostoever van de Runde, komt in 1868 een schooltje. Het staat aan de kruising met de latere Postweg. Er vormt zich een centrum. De ondernemer Jan Berend Wilken, afkomstig uit Hebelmeer, bouwt hier zijn boerderij met café en winkel. In de buurt is ook een molen.

Eigen kerk in Barger-Compasuum

De bevolking is katholiek en kerkt in de beginjaren nog in de Duitse plaatsen Rütenbrock en Hebelmeer, of in Erica, waar Compasuum onder valt. Ook hun overledenen worden hier begraven. De grote afstanden en de slechte toestanden van de paden vormen een groot probleem. De paden zijn slecht in dit sompige moeras en vooral in perioden van regenval niet begaanbaar. De bevolking is arm. Te voet wordt de wekelijkse gang naar de kerk gemaakt.

Pastoor Vroom van Erica doet in zijn gebied veel huisbezoeken. Tot zijn werkgebied behoort heel de streek ten oosten van zijn dorp. Hij ziet dat de kerkgang terugloopt en doet bij het bisdom een verzoek om op het 'Compasuum' een parochie te stichten en een kerk te bouwen. Ook

De houten veenkerk op het bovenveen uit 1874 in het eikenbos van Wilken (foto: Gerard Steenhuis)

inwoners van Zwartemeer, Nieuw-Dordrecht (zo heet Klazienaveen in de beginjaren) en het katholieke Barger-Oosterveld kunnen dan hier terecht. Het antwoord laat op zich wachten. Dan in 1873 komt de toestemming. Compascuum krijgt zijn eigen pastoor, het is Theodorus de Klaver. Jan Berend Wilken biedt zijn schuur aan om er de eerste diensten te houden. In de jaren 1873 en 1874 maakt de jonge St. Josephparochie gebruik van deze houten 'schuurkerk' met strodak. Dichtbij wordt begonnen met de bouw van een houten kerk en een pastoorswoning. Een mooie moestuin, siertuin en vijver wordt aangelegd in een bos van drie hectare. Ouderen kennen dit bos nog als 'pastroorsbos', de plek waar de pastoor wandelt en zijn breviergebed bidt. Ook wordt ten noordoosten van de kerk een kerkhof aangelegd. Dit alles op het bovenveen.

Bovenveenkerkhof
Vanaf 1876 is het hoogveenkerkhof in gebruik. Als eerste wordt in juli van dat jaar de tienjarige Johan Bernard Gebbeken ter ruste neergelegd. Al snel is het kerkhof te klein en volgt een uitbreiding in oostelijke richting. Hier wordt in 1896 Anna Adelheid Wilken-Nögel begraven. Zij is de vrouw van de eerder genoemde Jan Berend Wilken. Uiteindelijk worden meer dan duizend overledenen op het oude kerkhof begraven (Berens, 2012).

Foto uit de vijftiger jaren van de schuur die in de jaren 1873 en 1874 dienst deed als noodkerk. De schuur is gerestaureerd en maakt deel uit van het Veenpark. Het houten gebouwtje staat bij binnenkomst van het dorp vanuit Nieuw-Dordrecht links op het bovenveen, verscholen onder de bomen. Tijdens de nachtelijke uren is het kruis op het dak verlicht. (foto: 125 jaar St. Josephparochie Barger-Compascuum, Beilen 1998)

De bevolking is zeer arm. Het kerkhof heeft een open karakter en ziet er eenvoudig en bescheiden uit. De meeste graven zijn voorzien van een houten of gietijzeren kruis, omrand met rode Groninger bakstenen en versierd met grintsteentjes. Enkele gietijzeren kruisen zijn dicht, andere open en hebben speelse ronde vormen, typerend voor grafmonumenten op katholieke begraafplaatsen. Na de Eerste Wereldoorlog produceert Duitsland veel lichtgewicht gietijzeren kruisen en brengt ze ook goedkoop op de markt. Er is geen geld voor dure grafmonumenten. Te zware monumenten zouden trouwens verzakken in deze venige ondergrond. Oudere bewoners kunnen zich nog herinneren dat enkele graven voorzien zijn van een graftrommel. In de loop der jaren is veel oorspronkelijk materiaal vervangen door nieuw smeedwerk. De historie laat zich lezen aan de hand van vele

Duitse namen, geboorteplaatsen en teksten als 'Ruhe in Frieden'.

Vanaf 1910 is de vervening in Barger-Compascuum bezig. Een gebiedsmetamorfose vindt plaats en nagenoeg geen stuk grond blijft onaangeroerd. Alle bodem gaat op de schop. Hoogveen wordt dalgrond en heel het gebied wordt opnieuw ingericht.

De oude houten veenkerk is in 1924 vervangen door de grote stenen kerk aan het Verlengde Oosterdiep. In de eerste jaren van de Tweede Wereldoorlog wordt de kerklaan aangelegd en in 1943 is het nieuwe kerkhof gereed.

Ook het oude kerkhof gaat op de schop. Mannen uit het dorp beginnen aan het oudste, meest westelijke deel. Het veen wordt afgegraven en gestoken tot turf. De ongebruikte aarde gebruikt men om de kerkwijk, zijwijk 27, die nodig was bij de vervening, weer dicht te gooien. Ook skeletdelen en botten worden mee verplaatst. Dit geeft veel beroering. Inwoner Minne Veringa schrijft een vlammend protest in de regionale pers: 'De resten van onze voorouders drijven in de wijk'. Op last van pastoor Hassink wordt de verdere afgraving stopgezet. Zevenentwintig graven zijn overgeplaatst van het oude naar het nieuwe kerkhof. Uiteindelijk is tweederde deel van het authentieke hoogveenkerkhof afgegraven en verdwenen. Het jongste deel is altijd blijven liggen.

Verdriet

Op de website van Pauline Berens staat een lijst met de namen van de begraven personen op dit kerkhof. Bijna de helft van de overledenen zijn kinderen beneden de twaalf jaar. De kindersterfte is hoog in deze streek 40 jaar voor en 40 jaar na 1900. Veel kinderen zijn er geboren en niet oud geworden. Toch waren de gezinnen groot. Wat een verdriet! Het geeft aan hoe zwaar het leven was en de leefomstandigheden slecht waren.

De laatste jaren

De bevolking van Barger-Compascuum heeft

Zicht op Barger-compascuum vanaf het 'aole' kerkhof. Het is begin jaren vijftig en het kerkhof is nauwelijks begroeid. Dit in tegenstelling tot latere jaren. (foto: Gerard Steenhuis)

Grafmonument, eerbetoon aan de onbekende pionier met jaartal 1866, het jaar dat Bargercompascuum officieel is ontstaan. (foto: G. Steenhuis)

weer voor iedereen toegankelijk.

in al die jaren met veel zorg en eigen inzet het onderhoud van hun 'aole' kerkhof gedaan. Enkele jaren na het honderdjarige bestaan van Barger-Compascuum (1966) wordt het authentieke hoogveenkerkhof deel van het Veenmuseum, de voorloper van het Veenpark. In 2009 geeft het Veenpark dit kerkhof terug aan het dorp. Een werkgroep wordt gevormd uit de St. Josephparochie, Plaatselijk Belang en de begrafenisvereniging 't Olde Compas. Zij beheert het oude kerkhof en neemt onderhoud van het gebied en de restauratie van de grafmonumenten ter hand.

Afgelopen twee jaren is veel snoeiwerk verricht en een begin gemaakt met de restauratie van de graven. Een park vormt de verbinding tussen het nieuwe en het oude kerkhof en maakt dit oudste, ongeschonden stukje Barger-Compascuum

Informatie en literatuur

Berens, P., www.xs4all.nl/~fjmbloom.

Berens, J.B., Barger-Compascuum, Nijmegen, vierde versie 2012.

Boer, S. de, 'Aards paradijs, de bewogen geschiedenis van een begraafplaats', in: Nieuwsbrief van de Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen, jaargang 1, nummer 5, juni 1996.

Bok, L., Bureau Funeraire Adviezen. www.dodenakkers.nl/begraafplaatsen/drenthe/barger-compascuum.

Dijck, F.A., 'Uit onze historie', in: Dorpskrant Kompas, nr 7 (1969).

Feringa, H. en M. Wehkamp, 125 jaar Sint-Josephparochie Barger-Compascuum, Beilen 1998.

Steenhuis, G., 145 jaar Barger-Compascuum, over buurten, bedrijven en bewoners (Barger-Compascuum 2011).

Visscher, J., dr., Emmen en Zuidoost Drente, een geografische monografie, Utrecht 1940.

Notulen van de vergaderingen van Plaatselijk Belang en DorpsOmgevingsPlan Barger-Compascuum. Gesprekken met inwoners van de buurt.

door Marietje Bloemink

Zuster Bloemink, aanvullingen en correcties

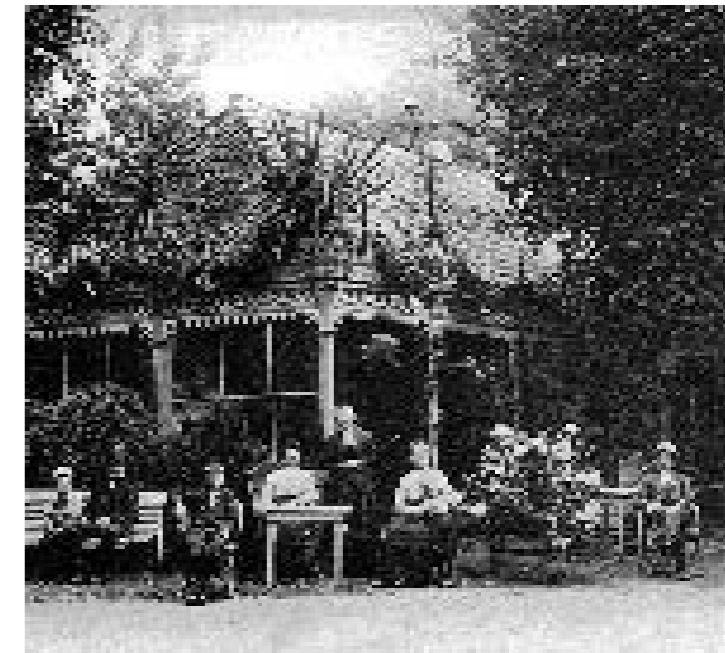
Hierbij geef ik nog enkele aanvullingen en correcties op het artikel van Johan Withaar over mijn oma, zuster Bloemink, waarvoor ik hem erkentelijk ben.

In het artikel wordt gesproken over een koffiehuis in Deventer van Hendrik Diederik Bloemink. Maar tijdens het huwelijk van deze Hendrik Diederik Bloemink (mijn grootvader) en Marijtje van der Ling (mijn oma) hadden ze een café-restaurant, genaamd 'De Crosse' met een grote uitspanning in Twello. Bij hun komst naar Emmen werd mijn grootvader conciërge aan de Ambachtsschool en mijn oma wijkzuster.

Op de foto van de woning van zuster Bloemink aan de Dordsestraat op pagina 5 staat een aantal personen die wel bekend zijn: van links naar rechts zijn het Hendrik Diederik Bloemink (echtgenoot), zittend de zoon Hendrik D.P.J. Bloemink, dochter Geertje Bloemink, zuster Marijtje Bloemink, en Willem Bloemink (zoon van H.D. Bloemink en Aleida Rommelaar).

Deze woning staat er echter al tientallen jaren niet meer. Het huis is op 24 februari 1961 verkocht aan bakker Schoenmaker en later gesloopt. Op die plaats werd een broodfabriek gebouwd.

Het huis op de foto op pagina 6 is een andere, vrijwel identieke woning. Dit huis staat er nog steeds. Hierin woonde destijds de familie Doek. Piet Doek werkte bij bakker Schoenmaker.

Reactie

Voor haar komst naar Emmen had het echtpaar Bloemink een café-restaurant met uitspanning 'De Crosse' in Twello. De dame achter de tafel is de latere 'zuster' Bloemink (collectie Marietje Bloemink).

De radiocentralehouder - deel 2

Heel veel ouderen zullen zich het gebruik van de draadomroep van vóór en na de oorlog nog herinneren. Uitdrukkingen als 'Radio door een draadje' en 'een armeluis radio' werden vaak gebezigd. In het vorig nummer zijn de eerste radiocentrales en de radiocentralehouders besproken. Hieronder volgt het tweede deel over de radiocentralehouder.

Velen waren verbaasd wat er allemaal moest gebeuren voor er in de kringen netwerken waren aangelegd. De nieuwe radiocentralehouders moesten tekenen voor het bekend zijn met de machtigingsvoorwaarden die voor een deel uit technische eisen bestond. Zo was men verplicht tijdens de uitzending voortdurend 'een geheel bedrijfsvaardige microfoon van voldoende kwaliteit voor het doen van mededelingen ter beschikking te houden'. Een dergelijke microfoon was noodzakelijk, omdat de lijnen ook mochten worden gebruikt voor het doorgeven van boodschappen die de programma's betroffen. Ten behoeve van de aanleg van bovengrondse geleidingen gold dat deze de bovengrondse sterkstroomgeleidingen niet mochten kruisen en dat deze op zodanige afstand van bovengrondse sterkstroomgeleidingen met hoge spanning verwijderd moesten blijven dat aanraking der wederzijdse geleidingen, ook bij het breken der geleidingen buiten-

gesloten is. Verder had men moeten tekenen voor de eis dat bij bovengrondse kruisingen van distributiegeleidingen met sterkstroomgeleidingen met lage spanning de afstand tussen de elkaar kruisende geleidingen tenminste 1 meter moest bedragen en voldoende zekerheid tegen breuk van de bovenliggende leidingen werd geboden.¹⁷ Dergelijke bepalingen wijzen er op dat de geleidingen of draden kwetsbaar waren. Dat bleek ook toen begin januari 1936 de radiocentralehouder Geert Wenning last had van baldadige jeugd omdat men regelmatig 'draden boven het net' wierp. Hierdoor waren de aangesloten abonnees niet meer in staat om de uitzendingen te ontvangen. Of het veel heeft geholpen dat de daders ernstig zijn gewaarschuwd en dat hierop streng zou worden toegezien is niet bekend.¹⁸ In de jaren 1931, 1932 en 1933 is hard gewerkt aan het uitzoeken van het tracé van de leidingen, het aanleggen van de bovengrondse leidingen, de wijze waarop kruisingen, wegen en kanalen moesten worden gepasseerd enz. Hierover is veel correspondentie gevoerd. Inmiddels hadden Jakob Bouwman uit Nieuw-Weerdinge en Piet Soer uit Emmen zich bij Albert Postma aangesloten en had de in Sleen geboren Willem Bouwman vergunning gekregen voor de

Aanvraag van Albert Postma en Piet Soer om een concessie voor het uitoefenen van een radiocentrale in distrikt IV (Gemeentearchief Emmen).

exploitatie van Kring VI. In het najaar van 1933 resulteerde dit in een aantal bekendmakingen.¹⁹ Daarna groeide het aantal abonnees. Op 23 juli 1935 werd bekend gemaakt dat Willem Bouwman te Nieuw-Amsterdam 'het doorgeven van signalen verzorgde' voor 109 huishoudens, Geert Wenning te Klazienaveen voor 231 huishoudens, J. Steeman te Musselkanaal voor 104 huishoudens en de Emmer Radio Centrale van Albert Postma, Piet Soer en Jakob Bouwman voor 341 huishoudens. Het wat kleinere netwerk van de radiodistributievereniging Amsterdamscheveld onder leiding van chefsmid F. Visser en de klerk tevens secretaris-penningmeester J.H. Hermans, beiden werkende bij de Griendtsveenmaatschappij, telde in 1938 55 abonnees.²⁰

Radiodistributie
Weg met al die toestelzorgen,
Gaaf U maar gerust naar bed,
Als het twaalf uur heeft geslagen,
Wordt het door ons afgezet.

In de jaren dertig hebben nog verscheidene andere inwoners van de gemeente Emmen geprobeerd een vergunning te krijgen. J.A. Hof te Erica was een van hen. Hij vroeg medio januari 1934 toestemming om in Erica iets dergelijks te beginnen. De gemeente had eigenlijk geen bezwaar om Kring VI op te splitsen. In Erica is echter geen centrale gekomen, omdat de bediening van de abonnees in Erica bleef plaatsvinden vanuit de centrale in Nieuw-Amsterdam. L. Prins in Erica wilde ook gebruik maken van het distributienetwerk, maar vond de kosten van f. 0,50 per week te begroterlijk. Nadat hij een verzoek had ingediend

Links op de afbeelding het winkelpand van Piet Soer aan het Marktplaatsplein 4 (collectie Johan Withaar).

kreeg hij toestemming van de gemeente om een eigen lijntje te leggen naar buurman Middendorp, zodat hij op deze wijze via hem naar de distributieradio kon luisteren.²¹ Ook Schoonebeek kreeg een radiocentrale. De radiohandelaar Gerard Platzer was al jaren vertrouwd met het fenomeen radio's. In 1930 had hij de bevolking van Oud- en Nieuw-Schoonebeek al laten weten dat hij in

Oude beroepen

Enkele voorbeelden van luidsprekers die in het distributienetwerk zijn gebruikt. Op een van de luidsprekers is duidelijk het opschrift 'Radiodistributie' te zien. (foto's Piet Naber - collectie Radio- en Speelgoedmuseum, Onstwedde - Klaas Ritsema)

zijn radiohandel 'zonder enige verplichting de Philips Standaard Combinatie, het summum van eenvoud in radio en een hoogtepunt van fraaie, natuurgetrouwe weergave van muziek en gesproken woord' kon demonstreren. Verder kon men bij hem ook de benodigde onderdelen daarvoor krijgen.²² In 1933 vroeg hij aan het gemeentebestuur van

zijn woonplaats 'een vereiste regeringsvergunning' en om hem de voorwaarden te sturen waaraan hij moest voldoen om voor de dorpen Oud- en Nieuw-Schoonebeek een radiocentrale te kunnen exploiteren. Na overleg met de gemeente en de P.T.T. over de voorwaarden en de te nemen stappen, werd in juni 1934 aan Platzer een concessie verleend. Inmiddels was Platzer met de landelijk opererende nettenbouwer J.C. van der Lof, met het hoofdkantoor in Coevorden en een filiaal in Emmen in zee gegaan. Een jaar later kreeg Gerard Platzer niet alleen toestemming om ook in Coevorden te opereren, maar ook van de gemeente een machtiging om dagelijks een uur grammofoonmuziek te verzorgen. Herman Platzer uit Emmen schreef over de radiocentrale van zijn vader: 'Er mocht

Een wervende advertentie van de hand van Willem Bouwman die in Barger-Erfscheidenveen woonde. (Emmer-Courant, 24 oktober 1933)

Een Poolnacht

hobben wij in ons land niet, maar toch staan ook voor ons de lange wintersneden weer voor de deur. Maak het gedurende deze wintermaanden in uw huis nog gezellig mogelijk en SLUIT U AAN bij de

Nw.-AMSTERDAMSCHERADIO-CENTRALE

welke U voor minimum bijdrage een maximum ontspanning biedt.

De aansluiting met inbegrip van gegarandeerde luidspreker thans **f 17.50**

Inschrijvingen verzocht U gaarne DE EXPLOITANT DER Nw.-AMSTERDAMSCHER RADIO-CENTRALE

W. BOUWMAN.

THANS RADIO

in ieder Huisgezin.

De Emmer Radio Centrale stelt thans ieder in de gelegenheid de Wintervonden gezellig door te brengen, om te genieten, zoowel van binnenlandsche als van buitenlandse programma's.

Door grooten aankoop van Luidsprekers geven wij een Reclame-maand vanaf 1 November tot en met 30 November.

Aansluitkosten met Luidspreker, in het geheel slechts f 17.50.

Hast U, haast U. Wie eerst komt, wordt eerst aangestoten.

Aanmelding bij de Ondernemers:

A. POSTMA, Westeneschersstraat
P. SOER, Rijwielstr., Marktpl., Emmen.
J. BOUWMAN, Nieuw-Weerdinge.

KERSTDAGEN.

Gaat gezellig Kerstfeestvieren. Verhoogt dit nog meer, door een aansluiting bij de

EMMER RADIO CENTRALE

te nemen. Dan hebt U alle Europeesche Stations bij U thuis.

Door het geweldige succes van de vorige keer, geven we thans nog één keer de gelegenheid om te profiteren van de Reclame-prijs, voor aansluiting met luidspreker voor f 17.50.

Bedenk U dat, wie eerst komt, ook eerst wordt aangestoten.

Oude Luidsprekers worden ook ingeruild.

Alléén van 20 December tot 1 Januari.

DE EMMER RADIO CENTRALE.

Linksboven: Een identieke advertentie, opgesteld door het driemanschap Albert Postma, Piet Soer en Jakob Bouwman die gezamenlijk opereerden onder de aanduiding 'Emmer Radio Centrale' (Emmer Courant, 27 oktober 1933).

Rechtsboven: De advertentie die de machinist van de elektrische centrale en installateur Geert Wenning in de Emmer Courant van 19 december 1933 liet zetten.

ten alleen goedgekeurde platen gedraaid worden. Deze goedgekeurde platen stonden op lijsten die in een losbladig systeem zaten en dit werd ook continu door de overheid bijgehouden. Platen werden met een aantal centralehouders gezamenlijk aangeschaft en ze circuleerden in speciale koffers die met autobussen werden meegegeven. Dat platendraaien was een intensieve bezigheid, de klanten betaalden ervoor en eisten ook dat een en ander correct gebeurde, zoals op tijd beginnen. Een plaat draaide maar drie minuten en intussen moest de volgende plaat opgezocht worden. Tussen het afspelen van de platen moesten de aankondigingen gedaan worden en de naalden gewisseld.²³

In 1936 liet het college van Burgemeester en Wethouders van Schoonebeek de bevolking weten dat Gerard Platzer had gevraagd zijn radiodistributienet te mogen uitbreiden langs de weg naar Nieuw-Amsterdam, de weg van Schoonebeek naar Klazienaveen, langs de Beekweg en de weg naar Nieuw-Schoonebeek. Hiervoor zouden ze overleg plegen met de P.T.T. om de bezwaren tegen het plaatsen van geleidingspalen langs wegen, waar geen palen voor het elektriciteitsnet stonden, zoveel mogelijk

Onder: De Philips Standaard Combinatie begin jaren dertig. Het was een geduchte, maar prijzige concurrent. Ook in de gemeente Emmen werd hiermee volop geadverteerd. De radiodistributie stond toen nog in de kinderschoenen. (uit: Panorama Stad Amsterdam, 4 april 1930)

PHILIPS

STANDAARD COMBINATIE

PRIJS
f 253²⁵

national network.

Een Philips-radio uit de jaren dertig. De radiodistributiecentrales hadden forse concurrentie van de radiohandelaren die één of meer soorten radio's verkochten. (uit: Katholiek Illustratie, 10 oktober 1934).

beste oplossing was om een kabel zodanig in de bodem van het kanaal in te graven dat deze niet aan de ankers van de schepen kon blijven hangen. Mijn vader kon deze klus zelf klaren. Hij leende van Hendrik de Leeuw, de directeur van de turfstrooiselfabriek, een turfschuit en kreeg van de burgemeester van Schoonebeek toestemming om de brandspuit voor dit klusje te gebruiken. Op deze wijze werd de kabel in de bodem van het kanaal ingespoten. Hij kon met een brandspuit omgaan, omdat hij ook chauffeur en motordrijver bij de vrijwillige brandweer was en uit dien hoofde goed met de brandspuit om kon gaan.'

te ondervangen.²⁴ Herman Platzer schreef hierover: 'Voor de uitbreiding van het net langs de Nieuw-Amsterdamseweg moest vlak bij de turfstrooiselfabriek van Veldkamp Kanaal A gekruist worden. De schepen voeren toen nog met hoge masten, dus het was geen optie om de draden door de lucht over het kanaal te spannen. De

PHILIPS' CONCERTO • PRIJS F. 249.-
(type 890 A)

De magistrale ontvanger. Drie-sluden-schakeling met openkoppeling. Automatische afstemming. Contrast-expansie. Concerto-luidspreker met klankversterker. Kathodestraal afstem-indicator. 18 watt ainstap. Talloze verdere verfijningen.

Nevenwerkzaamheden
Alle radiocentralehouders waren bekend met de technische kant van radio's en hadden ervaring in het repareren van elektrotechnische apparaten. Ze moesten goed op de hoogte zijn van hoe in Nederland het uitzenden en ontvangen van signalen van de radiozenders in zijn werk ging en hoe storingen en dergelijke konden worden opgelost. Zo had Willem Bouwman medio 1934 in de Stationsstraat te Nieuw-Amsterdam een zaak geopend waarin hij radio's en elektrotechnische apparaten, lampen, armaturen en huishoudelijke artikelen verkocht. Luidsprekers waren er voor f. 7,75 per stuk verkrijgbaar. Verder verkocht hij verschillende merken radio's, zoals Philips, N.S.F., Erres en Telefunken, zowel voor algehele gelijkstroom-, wisselstroom- en accu-anodevoeding. In dat pand had hij ook zijn radiocentrale gevestigd die dienst deed voor Nieuw-Amsterdam en Erica. Willem Bouwman was op 12 maart 1905 in Sleen geboren en had zich in de gemeente Emmen laten inschrijven op het adres Barger-Erfscheidenvaan 4-2.

Nog een voorbeeld van een vooroorlogs radiotoestel. De aanschaf van dergelijke toestellen kon niet iedereen zich permitteren. (uit: De Spiegel, 1937).

Wervende advertentie van de Emmer Radiocentrale (Postma, Soer en Bouwman) in de Emmer Courant van 27 maart 1936.

Bouwman overleed in januari 1938 op 33-jarige leeftijd in het ziekenhuis van Groningen Hij had tevens ter plaatse bekendheid gekregen als trouw lid van het Mannenkoor 'Makonia'. Zijn opvolger was de in 1909 in Nieuwe Pekela geboren elektricien Hidde Oostindjer die vanaf 1932 bij zijn ouders in Nieuw-Amsterdam woonde.

De Emmer Radio Centrale met aan het roer eerder genoemde Albert Postma, Jakob Bouwman en Piet Soer adverteerde regelmatig bijvoorbeeld tijdens een winkelweek dat degene die zich bij de centrale liet aansluiten als abonnee een luidspreker met 1 jaar garantie kreeg voor een gezamenlijk bedrag van f. 12,50. Tevens boden zij in 1935 aan dat bij aankoop van een nieuwe luidspreker elke oude luidspreker inge-reuild kon worden voor f. 7,50. Naar aanleiding van het eerste deel over de radiocentralehouder schreef mev. Ina Buitendijk-Postma over de radiocentrale van haar vader: 'Mijn vader had twee compagnons, die zich bij mijn weten niet met de uitvoering bezig hielden, maar wel geïnvesteerd hadden omdat mijn vader zelf niet genoeg middelen had. Het bedrijfje zal dus wel iets opgebracht hebben. Ik denk dat die investering vooral de twee grote versterkers betrof die in onze huiskamer stonden en het bezoek dat een monteur iedere morgen bracht. De ene heette Kranenburg en de andere Dol. De compagnons waren Piet Soer, rijwielhandelaar aan het Marktplaatsplein en Joppie(?) Bouman uit Nieuw-Weerdinge. Laatstgenoemde was fout in de oorlog en deed iets voor de Duitsers in Hotel Postma. Na de oorlog werden de radiocentrales landelijk door de PTT overgenomen, of eigenlijk geconfisqueerd, tot grote ergernis van mijn vader. Die ergernis her-

Advertentie in de Emmer Courant van 30 augustus 1938 van De Emmer Radio-centrale (Postma, Soer en Bouw-

inner ik mij heel duidelijk. In de oorlog hadden de Duitsers natuurlijk ook de radio in handen. De radiocentrales zonden de programma's uit. Maar in ieder geval één keer, mijn zuster denkt twee keer, viel het signaal weg en kwam 'Radio Oranje' door. Mijn vader zond het gewoon door, wel wetend dat dat niet de bedoeling was. Hij werd aangegeven (naam in de familie bekend)

Radio-centrale Nieuw-Amsterdam—Erica
wordt besloten
telefonisch aangesloten
Iedere avond des uitzending
tot 11 uur
Laat U nu aansluiten om rustig te kunnen genieten tijdens de feestdagen
Aansluiting Veldwegstraat te Nieuw-Amsterdam en aan de Centrale bij
H. GOSTINDJER

Een aankondiging van de Radiocentrale Nieuw-Amsterdam-Erica (EC, 23 december 1940)

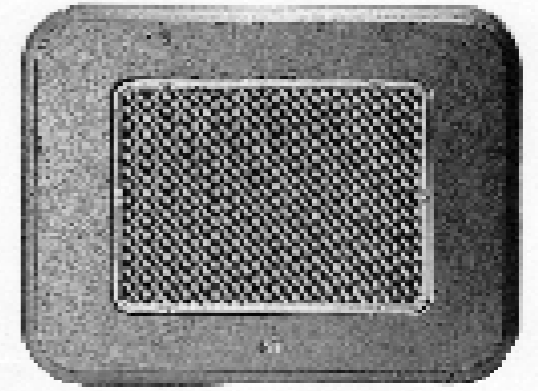
en op de avond van Eerste Kerstdag door een NSB'er (naam ook bekend) opgehaald. Mijn vader vertelde, dat hij zich van de domme had gehouden en niet had geweten dat Radio Oranje op de lijn zat. Maar daar tuinde men niet in. Het schijnt dat hij door een man (ook bekend), die op het postkantoor werkte en met een Duitse vrouw getrouwd was, vrijgepraat is. Ik herinner mij die avond, omdat ik uit bed gehaald werd en de hele familie (Ik weet niet meer of de onderduiker er toen ook al bij was. Het kan ook zijn dat het de avond was, waarop de onderduiker in allerijl door het raam naar de burens moest vluchten) in de huiskamer zat te huilen. Laat in de avond kwam mijn vader terug. Ik heb nog een Nieuwjaarswens voor 1944 van de kring Coevorden. Het briefhoofd luidt: "Dienst de Radiocentralen". Daarin wordt de hoop uitgesproken, dat de samenwerking in het komende jaar, ondanks de moeilijke tijden, voortgang zal vinden. Mijn vader antwoordt op de hem eigen wijze, ernstig en met hoop op een betere wereld, die er komt als iedereen zijn plicht doet!

De radiocentrale 'Emmer-Compasuum - Emmer-Erfscheidenveen' van J. Steeman te Mussekanaal, die werd beheerd werd J.G. Schomaker, kreeg in 1936 door middel van onderhandse koop een andere eigenaar. Het was J. Kramer, voorheen exploitant van centrales in Lemmer en Apeldoorn. Hij begon onmiddellijk wijzigingen in het bestaande net aan te brengen en nam ook de uitbreiding van het net tot de doorsnee tussen Kanaal A en Kanaal B (nu Middenweg) ter hand. Het duurde niet lang voordat hij met zijn centrale de publiciteit zocht met de aankondiging: 'Een aansluiting

op de radiocentrale verschaft u: ongestoorde ontvangst van de beste Hollandse stations. Een keuze uit de beste buitenlandse programma's. Elke werkdag één uur eigen grammofoonplaten. Laat u daarom in deze maand nog aansluiten. Nu heeft u geen aansluitkosten bij aankoop van een luidspreker. Vraagt inlichtingen aan de Centrale of Oosterdiep 505 of aan de radiocentrale, Kerklaan.²⁵

Het netwerk van bovengrondse draden was kwetsbaar. Soms waren er storingen, met name wanneer aan huizen en wegen onderhoudswerkzaamheden werden gepleegd. Vandaar dat in 1939 de gezamenlijke radiocentrales in de Zuidoosthoek van Drenthe, bij monde van secretaris J. Woudstra hierover een brief schreef naar de Emmer Courant, waarin stond: 'De radiocentrales in de Zuid-Oosthoek van Drenthe doen hierbij een ernstig beroep op de medewerking van de H.H. aannemers, schilders en huiseigenaren. Het komt namelijk herhaaldelijk voor, dat de lijnen van de centrales bij reparaties aan huizen of bij het kappen van bomen worden gestoord. Er wordt schijnbaar niet bij gedacht, dat zulke storingen de betrokken centralehouder grote nadelige gevolgen kunnen opleveren. Want was in het gevolg? Vele tientallen van abonné's krijgen ten gevolge van deze storing geen of zeer slechte muziek en wanneer dit voorkomt op tijdstippen dat de gestoorde abonné's zeer veel interesse voor zo'n uitzending hebben, dan krijgt de centralehouder ontevreden klanten en in het ergste geval kan hem dit klanten kosten. Het enige wat wij dan ook vragen is, dat, wanneer er reparaties moeten geschieden of bomen worden gekapt, waarbij de lijnen van de centrale hinder kunnen

Een naoorlogse luidspreker van het distributienetwerk voorzien van het PTT-logo. Deze en andere luidsprekers gaven een veel beter geluid dan het geluid van een middengolfradio, vanwege het ontbreken van atmosferische en andere storingen.

ondervinden, u de betrokken centralehouder even opbelt, zodat deze de gelegenheid krijgt van te voren zijn maatregelen te nemen. De kosten worden u gaarne vergoed.²⁶

De oorlogsjaren en de tijd daarna
In het voorjaar van 1940 stonden in Nederland 800 centrales geregistreerd. Over het algemeen werden toen nog de signalen van twee Nederlandse zenders en één buitenlandse zender doorgegeven. Iedere keer, wanneer de Emmer Courant uitkwam, had de redactie ruimte geschapen om de programma's van de Nederlandse zenders Hilversum en Huizen en een buitenlandse zender voor drie of vier dagen af te drukken. In 1935 had men ook toestemming gekregen voor het doorgeven van een uur lang lokale uitzendingen. Nadat in mei 1940 de oorlog was uitgebroken was een van de eerste maatregelen van de bezetter de particuliere signatuur van de radiocentrales te niet te doen en kreeg de PTT opdracht alle ondernemingen over te nemen, zodat de nieuwe machthebbers voor 100% controle op de uitzendingen konden hebben.

Begin oktober 1940 kregen de Nederlandse zenders opdracht om 9 uur 's avonds te stoppen met het uitzenden. Maar door speciale telefoonlijnen, rechtstreeks verbonden met de studio, konden de abonnees, aangesloten bij de Emmer Radiocentrale, de omroepverenigingen beluisteren tot 's avonds 11 uur. Dit voordeeltje is door de desbetreffende centrale uitgebuit door de plaatselijke bevolking te laten weten dat ze niet langer moesten talmen om zich bij de Emmer Radio-centrale aan te sluiten. Als lokkertje werd bovendien meegedeeld dat men oude radiotoestellen bij genoemde centrale

kon inruilen. De radiocentrale Nieuw-Amsterdam - Erica liet eind december 1940 eveneens weten dat ze ook uitzendingen bleven verzorgen tot 's avonds elf uur en dat het voor iedereen aanleiding kon zijn om via de bestaande telefoonlijnen naar de uitzendingen te luisteren. Toen tijdens de Tweede Wereldoorlog de Duitse bezetter het bezit van radio's had verboden, was het nog wel mogelijk via het bestaande radiodistributienetwerk uitzendingen te volgen. Inmiddels wist iedereen dat deze programma's door de bezetter werden gecontroleerd. Een grote strop was het voor de particuliere radiocentralehouders toen later in de oorlog werd verordonneerd dat alle radiodistributienetten ondergebracht moesten worden bij de PTT in 's-Gravenhage, die op dat moment het monopolie kreeg over de landelijke netten. Na de oorlog werd alles anders. Op de eerste plaats werden de in de oorlog onder het beheer van de PTT gebrachte distributienetten niet aan de rechtmatige eigenaren teruggegeven. Hoewel de landelijke overheid in ballingschap eerder had bepaald dat het onttrekken van de distributienetwerken aan particulieren onwettig was geweest en na de bevrijding de centrales weer terug zouden worden gegeven aan de rechtmatige eigenaars, bleven de netwerken in handen van de PTT. Begin 1950 heeft de Bond van Exploitanten van Radio Centrales (B.E.R.C.) nog geprobeerd deze beslissing ongedaan te maken. Dit mislukte echter, omdat de meeste leden in de jaren daarvoor al een schadevergoeding had geaccepteerd voor de overname van het distributienetwerk door de staat. De aan de Westenesserstraat 135 wonende Albert Postma begon in 1953 nog een eenmansactie door als

Enkele voorbeelden van afstemknoppen die in gebruik zijn geweest in het radiodistributienetwerk (foto Piet Nader - collectie Radio- en Speelgoedmuseum te Onstwedde - Klaas Ritsema).

oud-exploitant van een radiocentrale aan de Minister van Verkeer en Waterstaat te schrijven: 'U kent ongetwijfeld de geschiedenis. Ons bedrijf opgebouwd met veel risico - de techniek stond nu eenmaal niet stil - met harden arbeid - zondagsrust kenden wij niet -, want de plicht tegenover de abonnee, de service van het bedrijf, gebod dit.

Maar de grote voldoening van al deze arbeid, van dit plichtsbef, was de groei van dit bedrijf. U weet het, toen kwamen de Duitsers en bij deze naam verrijzen voor mijn geestesoog de talrijke monumenten: 'Gevallen door Duitse terreur'. Ik zie weer de eindeloze rijen van mannen, vrouwen en kinderen, gezinnen die uiteen zijn gescheurd, gefolterd, hongerend en geleid naar de gaskamers. Het was deze Duitse bezetter die onze bedrijven in handen legde van de Nederlandse Staatsinstelling, de P.T.T., die dit aanvaardde.

Zeker Excellentie, ik weet het, in die dagen waren het de Hollandse Nazi's die mede de toon aangaven. Dit wist ook onze toenmalige wettige regering in Londen, die via Radio Oranje ons mededeelde, dat na de bevrijding het onrecht zou worden hersteld. U kent, Excellentie, de geschiedenis. Acht jaren hebben we gestreden, geleefd in hoop en verwachting. Maar de jaren gingen voorbij. Een ogenblik vlamde de hoop weer op, toen de Kamer Minister Spitzen dwong zijn wetsvoorstel terug te nemen en toen U als voorstander van het vrije bedrijf het departement in handen nam.

Ijdele waan, voor het Staatsbedrijf de P.T.T. was het reeds een uitgemaakte zaak, Schatten geld zijn aan de radiodistributie ten koste gelegd. Heel de structuur der inrichting - zie maar het overbrengen van de apparatuur vanuit de bestaande centrales, naar andere gebouwen, wijst

hierop. En inziende, dat terugname een praktische onmogelijkheid was geworden heeft de overgrote meerderheid onzer leden het hoofd in de schoot gelegd. Daarmede is in feite de radiodistributie geworden tot een bedrijf van een Nederlandse Staatsinstelling.'

Uiteindelijk deed Postma een viertal voorstellen, waarbij hij ook om een blijvende uitkering vroeg van twee gulden per abonnee en voor degenen die min of meer gedwongen overgingen in dienst van de PTT een blijvende pensioenregeling te scheppen. Het resultaat van dit schrijven is onbekend. Coulant is men niet geweest, want het bleef zoals het was.

Velen kunnen zich nog het schakelkastje aan de muur herinneren, waarmee men een keuze kon maken met behulp van een vierstandschakelaar. Daardoor kon men Hilversum 1, Hilversum 2 en twee buitenlandse zenders kiezen. Tevens kon men met behulp van een regelknop de geluidsterkte van de luidspreker regelen, waarvoor geen netvoeding nodig was. Deze geluidsregelaar bevond zich soms op het schakelkastje en soms op de luidspreker.

In het NRC Handelsblad van 2 februari 2012 schreef Rob Biersma: 'Het was vooral de simpelheid die aansprak. Met één knop kon je kiezen tussen Hilversum 1, Hilversum 2 en twee buitenlandse zenders, meestal muziekprogramma's, die door de PTT werden geselecteerd. Met de andere knop regelde je het volume. Alles mono, maar redelijk van kwaliteit. De meeste abonnees kregen in de huiskamer een grijs gemoffelde luidspreker met een goudkleurig gegolfd rooster. De zenders koos je met een schakelaar die ronddraaiend kon kiezen tussen 1-0-2-0-3-0-4-0-1-.. enzovoorts met daaronder de volumeknop. Andere abonnees hadden een apart versterkerkastje met radiobuizen, die 'eerst warm moesten worden' als je de versterker aanzette. Met de draadomroep kon de PTT nagaan naar welke zenders het publiek luisterde. In de jaren vijftig werd dat een enkele keer gedaan. De meeste luisteraars bleken

aan Hilversum 1 en 2 genoeg te hebben; de twee buitenlandse zenders vonden nauwelijks aftrek. Populair waren voetbalverslagen, het nieuws van zes uur, programma's als de Familie Doorsnee, de Bonte Dinsdagavondtrein en de detectivehoorspelen van Paul Vlaanderen. Na elf uur 's avonds luisterde vrijwel niemand meer.'

In 1965 is een van de buitenlandse zenders vervangen door het zendstation Hilversum 3. Inmiddels was al besloten dat het distributienetwerk niet meer zou worden uitgebreid. Op 31 januari 1975 is het laatste radiodistributienetwerk opgeheven.

Noten

- 17 Iedere aspiranthouder van een radiodistributie-inrichting kreeg een dergelijk contract te tekenen. Dit contract telde twintig artikelen die veelal in subpunten waren verdeeld.
- 18 Emmer Courant (EC), 3 januari 1936.
- 19 Piet Soer had op 29 maart 1930 samen met Albert Postma aan het college van Burgemeester en Wethouders een verzoek ingediend tot het verlenen van een concessie 'tot het uitoefenen van een radiocentrale in district IV omvattende de dorpen Emmen, Westenesch, Noord-Barge en Angelsloo. Postma en Soer werkten al enige tijd samen en verkochten in hun pand aan de Markt te Emmen ondermeer radio's van de Nederlandsche Seintoe-stellenfabriek (N.S.F.) en van Philips.
- 20 Van Theo Hermans uit Erica ontvingen we het volgende: Na het overlijden van de genoemde heer Visser, werd hij opgevolgd door mijn vader, die eveneens bij Griendtsveen werkte. Wij kwamen toen in de woning van Visser te wonen. In de hoek van een kamer stond een kastje met bovenin een radio en daaronder een soortement van versterker. Het hele geval boeide mij nogal. Wij konden het geluid bij ons thuis uitzetten, maar de aangesloten ontvingen die berichten of muziek, waar de radio op afgestemd stond. Zal denk ik wel altijd Hilversum 1 geweest zijn. Hoeveel er aangesloten waren weet ik niet. Zullen niet zoveel geweest zijn. De rij woningen langs de Griendtsveenstraat, ongeveer 20 stuks, ontvingen

de radio via een draad die langs de schoorstenen was gespannen.

Ik heb nog een keer een meisje uit de buurt, die jarig was, via de microfoon per radio gefeliciteerd. Ook kan ik me nog herinneren dat de versterker eens stuk was. Deze moesten we naar een elektrozaak in Zwartemeer brengen voor reparatie: bij Van Os. Waar de hele installatie tijdens de oorlog opgeborgen was, weet ik niet. Na de oorlog zijn de heren Warringa en Bosman (geloof ik) die in Emmen een radiozaak hadden (de WABO) nog eens bij ons komen kijken. Zij vonden dat er in De Peel nog een mooi open gebied voor hen lag om de nodige radio's te verkopen.

- 21 Deze en andere informatie bevinden zich in de dozen 1895-1896 no. 1.818.1 'Radiodistributie-inrichting' van het Gemeentearchief te Emmen.
- 22 Zie ook EC van 14 februari en 7 maart 1930.
- 23 Zie ook de briefwisseling in het dossier van Herman Platzer dat hij over het wel en wee van de radiocentrale van zijn vader heeft samengesteld.
- 24 EC, 19 mei 1936.
- 25 EC, 28 augustus 1936 en 't Kompas, 24 oktober 1936
- 26 EC, 28 juli 1939.

Bronnen en literatuur:

- Met dank aan Roelof Boelens, Peter Kraan en collega van het gemeentearchief Emmen, Lubbe Kroeze, Piet Naber, Herman Platzer en Klaas Ritsema van het Speelgoed en Radio Museum te Onstwedde
- Dossier van Herman Platzer over de radiocentrale zijn vader Gerardus Lubertus Platzer in de voormalige gemeente Schoonebeek.
- 'Draadomroep', Wikipedia.
- Emmer Courant, 1927-1941.
- Gemeentearchief Emmen, dozen 1895-1896 'Radiodistributie-inrichting'.
- 'Philips Honders, 1891 - 1991, Zaltbommel, mei 1991.
- Hans Knot, 'Radio door een draadje, de draadomroep in voor- en tegenspoed'.
- Speet, Ben en Marcel Bulte, Haarlem in de jaren dertig, Zaltbommel, 1992.
- Website 'Historisch Emmen', met dank aan Johan Withaar.

door Lourens Bosma († Zeist 1970)
bewerkt door Piet Naber

Herinneringen aan Weerdingermond - deel 2

Van Hans van der Werff uit Ermelo ontving de redactie een document. Het is een kopie van een boek, dat binnen zijn familie circuleert en in 1964 is geschreven door Lourens Bosma, zijn grootvader. Uit dit document hebben we een aantal fragmenten gehaald die we hierbij publiceren in de Kroniek. Dit tweede deel gaat over het gezin, het werken van de ouders en kinderen in het veen en een staking in het begin van de vorige eeuw.

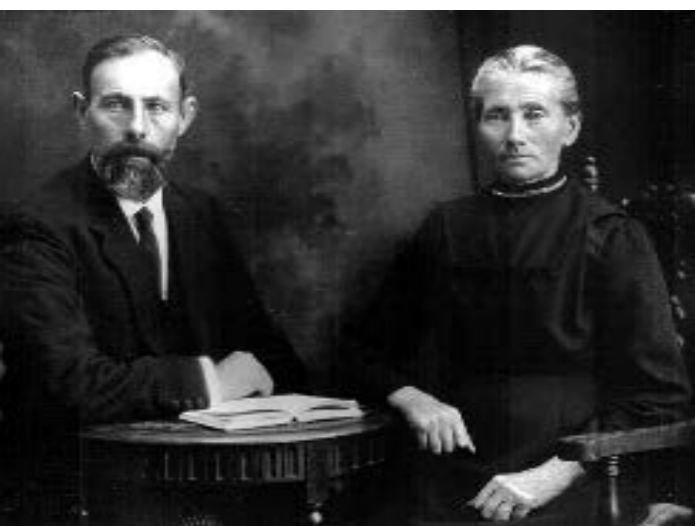
Meer dan eens is Jan Houwing komen kijken en hij had er groot genoeg in dat mijn ouders in zo'n mooi huisje kwamen te wonen. De verhuizing van vader en moeder vond plaats in de voorzomer van 1899 en ze hebben er ruim 30 jaar in mogen wonen. In dit huis zijn mijn jongere broer en zussen geboren: Grietje (1900), Bonne (1902) en Djiewkje (1904).

Door het bezit van een eigen huis was vader minder afhankelijk geworden en kon hij een boer en werk kiezen naar wat hij het beste achtte. Het 'bagger-droogmaken' gaf hij er voorlopig aan. Hij ging 'turfgroeven' of 'baggeren' in het seizoen

en daarna 'wijkgraven', 'landaanmaken' of iets dergelijks. De eerste jaren werkte moeder nog wel in het veen. Voor haar nam vader 'turfdijken' aan, echter niet een te groot aantal 'dagwerken', opdat moeder meer in haar huishouden kon zijn, wat haar maar matig aanstond, want zij dacht aan het inkomen.

Turfgroeven en 'baggeren' was werk waarbij het op sterkzijn aankwam. Deze soorten werk vroegen kracht en uithoudingsvermogen, dus 'zwaar werk'. Niet dat de andere nu bepaald 'licht' te noemen waren, maar wel lichter dan de speciaal genoemde. Ook waren deze werkzaamheden alleen voor de mannen, soms bij het turfgroeven wel met hulp van vrouwen of ook jongens en meisjes, die dan de turf aan de 'slag' krooiden. Meer of minder paren turven op de 'slagkoare' maakte het krooien (kruien) moeilijker of gemakkelijker. Het zogenaamde 'dreugmoaken' van bagger en turf behoorden tot de lichtere werkzaamheden. Het steken van de bagger gebeurde met een 'steekiezer', later met een snijmachientje. Van het 'langeturf' droogmaken was het zwaarste het zogenaamd 'dieken'. De turven die nog behoorlijk nat en daardoor zwaar waren, wer-

De ouders van de auteur, Rienk Bosma en Sjoukje Bakker. (coll. Hans van der Werff).

Het werk in het veen op een ansichtkaart

den één voor één uit de slag genomen en om te drogen bovenop de slag gelegd. Waren die enigszins ingedroogd, dan werd dat de onderste laag op het veld, waarop later de 'turfring' werd opgebouwd. Omdat zowel bij het 'steken' als bij het 'dieken' het lichaam naar beneden moest worden gebogen, werd vaak naar de rug gegrepen. Zelfs vrouwen die in verwachting waren, deden dit werk en dan kan men zich wel enigszins indenken hoe deze zich voelden als na een lange dag hard werken thuis nog werk op hen lag te wachten. Dat dan verzet kwam tegen dit afbeulen is geen wonder. Zonder het meewerken van de vrouw kon een man niet zoveel verdienen dat men daarvan kon rondkomen en zelfs dan werden er schulden gemaakt. Als de kinderen zover waren dat die konden meeverdienen werd het beter. Hoe hoog waren de verdiensten? Een jaarloon van f. 500,00 werd als een goed inkomen gezien. Als man en vrouw beiden vrijwel het gehele jaar konden werken, dus als er nog geen kleine kinderen waren, dan kwam het wel iets boven genoemd bedrag uit, maar f. 600,00 was een heel grote uitzondering. Nu was wel alles 'goedkoop' toen, maar ook toen had men behalve voedsel

ook kleding, schoenen, enz. nodig. Kwam er ziekte in het gezin, dan moest er òf thuis òf in het veen hulp komen, die ook betaald moest worden. En hoe er gerekend werd door de veenboeren dat ook de vrouw haar deel van het werk op zich zou nemen, mag duidelijk zijn uit de vraag die door sommigen werd gesteld, als een arbeider zich aanbood: "En hou ist mit dien vraauw. As der n klaaintje kommen mout, kin k die nait bruken". Waren er wel grote zonen en dochters beschikbaar, dan wilde men dat andere wel nemen. En die 'jonges en wichter' waren dan meestal nog geheel kinderen, tien, elf, twaalf jaar oud. Konden er oudere jongens en meisjes meewerken, dan kreeg die arbeider vaak voorkeur, want 'dij konnen ja 'n stuk waark verzetten'. Dat dergelijke jonge kinderen toen hun aandeel moesten leveren in het werk en de verdiensten, werd evenals de vrouwenarbeid als normaal beschouwd; een leerplichtwet was er toen nog niet. Toen ik negen jaar was (dat was ongeveer 1901/1902, red.), ging moeder nog de hele dag mee naar het veen. Mijn in 1900 geboren zusje Grietje was een 'teer popke' en kon niet met moeder mee naar haar werk, er moest dus thuis opgepast worden. Mijn oudere broer Hendrik kreeg die taak het eerst, maar als moeder 's avonds thuiskwam had Hendrik zijn tijd niet aan het huishouden besteed en dan werd er wat op hem afgemopperd door moeder. Eens

Werk in het veen (Collectie Gemeente-archief Emmen)

ontnomen. Tenslotte heeft moeder zich er bij neergelegd. Er kwam een naaimachine en toen moeder deze een beetje kon bedienen, kon zij ook kleren verstellen. Zij heeft in haar jeugd nooit naaien kunnen leren, maar Beppe, vaders moeder, die het uitstekend kon, heeft haar geholpen met het knippen en het 'verstukken' van broeken, jassen, enz.

toen hij de aardappelen moest schillen, verkoos hij de top van het dak als zitplaats met de benen om de schoorsteen geslagen. De geschildre piepers keilde hij door de schoorsteen naar beneden en zo moesten wij die dan opzoeken en in de emmer met water doen. Door dit alles moest Hendrik maar met vader mee naar het werk en kreeg ik het baantje van 'huishoudster' spelen. Een jongen van amper negen jaar die dag aan dag het opzicht was toevertrouwd over zijn broertje en zusje. Zo was het in alle arbeidersgezinnen.

Toen ik nog elf jaar moest worden, moest ik vader al bijstaan bij het turfgraven; met vier paar lange turf op de 'kaore' hielp ik hem. De leerplichtwet was inmiddels gekomen en veel arbeiders riskeerden meer dan eens een proces-verbaal wegens schoolverzuim. Ook mijn vader moest twee of drie keer wegens overtreding van de leerplichtwet, en dat betrof mij, boete betalen. Van twee kwade dingen had vader, naar hij meende, de minst kwade gekozen en dat was dat moeder niet meer aan het veenwerk deelnam en dat ik haar plaats voor een deel had ingenomen. Hiertegen heeft moeder zich sterk verzet, maar vader zette zijn zin door, wat ook wel nodig was, omdat er in 1902 nog een broertje bijgekomen was (Bonne) en moeder de handen meer dan vol had met de verzorging van toen zeven personen. Als zij niet meer in het veen werkte, vreesde ze een te geringe verdienste en zij moest zien rond te komen. Schulden maken, daar had ze een hekel aan. Het was altijd scharrelen geweest en nu het wat beter zou kunnen gaan, werd haar die kans

Tot in het begin van de twintigste eeuw ontbrak onder de veenarbeiders alle organisatie. Wel was er de 'Vervenersbond' bij de veenboeren, de verveners. Of er op die vergaderingen ook over de lonen of de toestand van de arbeiders werd gesproken, betwijfel ik. Door vader werd wel over deze zaken nagedacht en ook wel gesproken, zowel met andere arbeiders als met verveners. Met Jacob van Klinken, die 'baas' was voor de Tempels van Stadskanaal, toen grote verveners, heeft vader toen menig gesprek gevoerd. En hoewel Jacob, zelf arbeider geweest, het in vele opzichten met vader eens was, durfde deze het niet hardop te zeggen tegen zijn 'broodheren'. En zo waren er velen, want vroegere arbeiders werden later 'onderbazen', maar "keken dan de boeren naar de ogen", zoals vader zei. Het was voor hem een vaststaand feit dat de arbeiderslonen als sluitpost op de begroting dienst moesten doen. Als er in een jaar bijvoorbeeld niet genoeg bagger of turf verscheept was en er dus nog tamelijk veel op het veld was blijven staan, kon dat vrijwel zeker een schadepost voor de vervener betekenen. Door het 'overwinteren' had die turf aan waarde verloren en moest nog tot laat in het voorjaar tegen lagere prijs worden verkocht. De arbeiders konden in zo'n geval er zeker op rekenen dat dan op het loon werd beknipt. Door vader werd met enkele anderen 'organisatie' gezien als de aangewezen weg om verbetering in de toestand te krijgen en dan langs de weg van 'overleg'. Zo moest er ook een organisatie komen die voor de arbeiders kon opkomen. Toen pogingen daartoe werden gedaan en

Werk in het veen (Collectie Gemeente-archief Emmen)

vader de man was die in overleg met anderen tot een vergadering opriep, hadden niet alleen de verveners daarvoor geen goed woord over, ook de meeste arbeiders zagen er niets in. Van de verveners kreeg vader de scheldnaam 'rooie Rink Bosma' en de arbeiders gaven hem de naam 'blikken dominee'. Er was overleg geweest onder andere met 'Patrimonium' (landelijke organisatie van Protestants-christelijke arbeiders, opgericht in 1877- red.) en een spreker van dit verbond kwam over om een propagandistische rede te houden. De eerste vergadering waarin die spreker optrad, bracht een vrij groot aantal arbeiders er toe om toe te treden tot de 'Christelijke Werkliedenvereniging Recht en Plicht' en vader werd tot secretaris gekozen. Er moest heel wat geschreven worden en wegens het geringe schoolonderwijs dat vader had genoten, kwamen er moeilijkheden bij het schrijven en verscheidene keren vroeg hij mij hem te helpen. Brieven werden beantwoord en zelfs kreeg vader bij adressering een titel: 'Weledele heer'. Toen de wintermaanden er waren, kwam ook het vergaderen aan. Het eerste punt betrof de lonen. Toen die waren vastgesteld, moest daarover met de verveners overlegd worden. Het kwam tot samenspreken van de twee besturen der organisaties, echter niet tot overeenstemming. Het bleek dat bij de verveners een loonsverlaging op het programma stond en daar recht tegenover door de arbeiders een loonsverhoging werd verwacht. Het eind van het overleg was: geen loonsverlaging, maar ook geen loonsverhoging. Er werd door vader en

zijn medebestuurders voor gewaarschuwd dat er door de leden en ook niet-leden op gerekend werd dat de lonen hoger zouden zijn dan in het vorige seizoen. De verantwoordelijkheid bij niet inwilliging zou geheel voor rekening komen van de verveners en een staking zou zeker het gevolg zijn. Toen het woord staking viel, brak er een gejoel los en er werd geroepen: "De aarbeiders hebben honger Rink, dij duren nait stoaken, 't wief jagt ze de deure uut." De arbeiders begonnen met het werk en tegen het eind van april lag er vrij veel bagger en turf op het veld, terwijl het voorjaar droog was en dus zou nodig de verdere bewerking moeten beginnen. Blijkbaar werd er niet veel haast gemaakt en plotseling was daar de staking. Groepen arbeiders liepen het veen door en riepen dat het 'boljoagen' was en algemeen werd toen het werk neergelegd. Er werd tevens gezegd dat er om 11.00 uur appèl zou zijn bij het café van Boele Beugel. Tegen die tijd was een grote menigte van arbeiders en ook wel vrouwen op de afgesproken plaats samengekomen. Er waren marechaussees te paard en een paar veldwachters aanwezig, maar alleen om een oogje in het zeil te houden dat er geen gewelddadigheden zouden komen. Ongeveer half twaalf kwam er beweging, doordat enkele mannen naar voren kwamen. Een paar kisten werden op elkaar gestapeld en daar kwam vader op te staan. Hij zei onder andere: "Als wij niet met de verveners tot een vergelijk kunnen komen, dan zal het mes ons zelf snijden. Volgens mijn natuur zeg ik: niet nog eens praten, maar mijn verstand zegt mij, het wel te doen. Er is dan ook

Werk in het veen (Collectie Gemeente-archief Emmen)

een verzoek aan de vervenersbond gedaan om morgen een onderhoud met hen te kunnen hebben. Dat zal wel niet geweigerd worden en dan zullen wij ons best doen iets gedaan te krijgen van hetgeen eerder niet mocht gelukken. Ik zou willen verzoeken nu naar huis te gaan en morgen tegen drie uur zullen wij dan verslag doen."

Die dag is verder rustig verlopen, de arbeiders gingen naar huis, de meesten konden iets op het eigen stukje tuin doen. De andere dag vond het onderhoud met de verveners plaats, maar er moest worden meegedeeld dat de verveners weigerden ook maar in iets toe te geven. Iedere dag werd er appèl gehouden, maar ook was er iedere dag niets dat wees op een andere houding bij de verveners. De marechaussees en de veldwachters patrouilleerden dag en nacht, maar alles bleef rustig tot plotseling veenbranden hier en daar aan de schijnbare rust een eind maakten. Wel werden de branden bedwongen, maar vrees maakte zich van de mensen meester, omdat de mogelijkheid voor nieuwe branden groot was. Wat er aan gegraven turf en bagger op het veld lag verdroogde en er was heel wat bij dat niet meer te bewerken was. Toen de staking tien dagen had geduurd, kreeg vader bezoek van eerderegenoemde J. van Klinken. Deze was heel bezorgd: alles op het veen verdroogde en het 'winkelboek' kwam vol te staan. De arbeidersvrouwen kwamen evengoed in de winkel om het nodige te halen en in dit opzicht werkte de 'gedwongen winkelnering' goed. Men durfde niet weigeren te leveren. Vader antwoordde dat het schade gaf voor

beide partijen en die werd met iedere dag dat er gestaakt werd steeds groter. Als de verveners weigerachtig bleven, zouden de arbeiders of weer aan het werk gaan of elders werk gaan zoeken. Na enige tijd zou het opnieuw tot een conflict komen en erger dan nu. Dat de arbeiders nog niet tot grote gewelddaden zijn overgegaan is een wonder en onze vereniging doet alles om zo iets ook verder te voorkomen.

Aan het eind beloofde Van Klinken steun aan vader om tot een nieuw overleg te komen. Dat overleg vond plaats en daarna kon vader aan de stakers meedelen dat er een overeenstemming was bereikt: het oude loon zou worden betaald en over de verdere eisen zou in de komende winter worden onderhandeld.

Er was dus iets gewonnen, maar naar de mening van sommigen niet genoeg. Die riepen dan ook: "Deurstaoken en nait tougeven". Maar de meerderheid is nog diezelfde dag weer aan het werk gegaan, onder wie ook vader. Er is wel gedreigd dat er doorgestaakt moest worden en dat anders het leven niet veilig was, maar dat is bij woorden en dreigementen gebleven. De vriendschap tussen vader en Van Klinken is gebleven, wat ook bleek toen er weer onderhandeld moest worden. Toen de seizoenarbeid weer begon, was het loon geregeld en vastgesteld, ook voor 'bijkomende werkzaamheden'. Hiermee wordt bedoeld het extra werk dat de arbeider te doen had als bijvoorbeeld door aanhoudende regen en weinig zon en wind, waardoor de gegraven turf en bagger slecht droog werd. Dan moest die turf en bagger vaker dan eenmaal door de handen, maar voor het werk dat daardoor nodig was werd niets betaald. Bij felle droogte moest vooral de bagger die te drogen stond of reeds in de stobben (hoppen) was, worden beschermd door er veen op te gooien (bestoppen) en daarvoor werd ook niets betaald.

Liederen van kanaalarbeiders

Van Diny Leveling ontving de redactie twee liederen van kanaalarbeiders.

Het eerste lied 'Bei Schoonebeek an der Aa' was in haar bezit en had ze destijds in oktober 2010 overhandigd aan Horst Bechtluft. Dit lied zou volgens haar in de jaren '50 in deze of soortgelijke vorm in Nieuw-Schoonebeek gezongen zijn. De verwijzing naar de 'Karren' (eerste couplet) en de 'Schachtmeister' (vijfde couplet) zou betrekking kunnen hebben op het afgraven van ijzeroererts, dat gedolven werd in de weiden langs het Schoonebeker Diep.

Op zijn beurt was Horst Bechtluft in het bezit van een soortgelijk lied dat hij Diny Leveling toestuurde: 'Bei Heblermeer am Kanal'. Hier was de melodie bij. Hij had dit lied ook overhandigd aan de voorzitter van de mannenzangvereniging St. Cäcilia in Twist met de bedoeling dat het ter gelegenheid van het 225-jarig bestaan van Twist voor het eerst opgevoerd zou worden. Vanaf de 30-er jaren was het slechts mondeling overgeleverd en nooit officieel gezongen.

De overeenkomst tussen beide liederen is opmerkelijk.

Schoonebeker Diep

1. Den Mar - gees van half die - te d'een beelt en g'loot in
 schakende mach en -aar de - hilt - jin, e w'it, mach En - bel - zover van Ka -
 nel. mach en -aar de - hilt - jin, e w'it, mach En - bel - zover van Ka - nel.

Bei Schoonebeek an der Aa

1. Des Morgens um halb Fünfe
da zieh'n wir an uns're Strümpfe.
Dann werden Karren geladen, ja ja,
in Schoonebeek an der Aa.
2. Des Morgens um halb Neune
dann geh'n wir nach der Scheune,
für Bier und Branntwein, ja ja,
von unserem geld, na ja.
3. Jetzt kommt der kalte Winter.
Da schreien Frau und Kinder:
Wo hast du den verdienten Lohn?
Wo hast du deinen Lohn?
4. Meinen Lohn kann ich dir nicht geben,
und kost es mich mein Leben.
Mein geld hab ich versoffen, ja ja,
in Schoonebeek an der Aa.
5. Die Schachtmeister und Apotheker,
die werden immer noch dicker,
von unserm verdienten Lohn, ja ja,
in Schoonebeek an der Aa.
6. Kannst mir dein Geld nicht geben?
Ach, wärst du doch da geblieben!
Geh zurück nach Schoonebeek, ja ja,
nach Schoonebeek an der Aa!

Bei Heblermeer am Kanal (Lied der Arbeiter um 1885)

1. Des Morgens um halb fünfe
dann heisst es ganz geschwinde
nach unsrer Arbeit hin, o weh,
nach Heblermeer am Kanal,
nach unsrer Arbeit hin o weh,
nach Heblermeer am Kanal.
2. Wenn wir die Karre laden,
dann sehn wir unseren Schaden,
bei Heblermeer am Kanal, o weh,
bei Heblermeer am Kanal.
3. Wenn wir die Karre dann kippen,
dann tun wir uns erquicken
mit Bier und Branntwein, o weh,
bei Heblermeer am Kanal.
4. Die Schachtmeister müssen sich schämen,
dass die armen Leute sich quälen
für zwanzig Silbergroschen, o weh,
bei Heblermeer am Kanal.
5. Die Schachtmeister und Budiker
werden alle Tage noch dicker
von unsres Verdienstes Lohn, o weh,
bei Heblermeer am Kanal.
6. Und kommt dann der strenge Winter,
dann schreien Frau und Kinder:
"Wo hast du deinen Lohn, o weh,
von Heblermeer am Kanal?"
7. Meinen Lohn kann ich dir nicht geben
und kostes auch mein Leben.
Ich habe ja nichts verdient, o weh,
bei Heblermeer am Kanal.
Gar nichts habe ich ja verdient, o weh,
bei Heblermeer am Kanal!

(Nach Wolfgang Steinitz, Deutsche Volkslieder demokratischen Charakters aus sechs Jahrhunderten, Berlin (DDR) 1972, S.272 f.)

'Bei Heblermeer am Kanal'